УДК 502.64:551.442(477.43/.44-751.2):338.483.11

МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОГО СПЕЛЕОЛОГІЧНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ

Ховалко А.Б.
Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано наявні спелеологічні ресурси на території України. В межах Подільського спелеорегіону проведено зонування з метою оптимізації організаційно-управлінського регулювання процесу його туристично-рекреаційного освоєння. Запропоновано доцільність організації Подільського спелеорегіону в структуру національного парку, що упорядкує й поставить на контроль всю рекреаційну діяльність на його території. Визначено мету створення такого національного парку та основні напрями його діяльності. Реалізація пропонованих екологічно спрямованих заходів дозволить забезпечити екологічну збереженість печер за контрольованої інтенсивності рекреаційно-туристичних потоків.
Ключові слова: карстові печери, національний парк «Подільський спелеорегіон», туристично-рекреаційне зонування, туристично-рекреаційне використання печер, оптимізація організаційно-управлінського регулювання.

Постановка проблеми. Поділля з прилеглою територією, де знаходяться найбільші в Україні і світі гіпсові печери, має не лише перспективу, а й сьогоденні можливості для якісного підвищення рекреаційного потенціалу. Однак реалізація цього завдання супроводжується низкою проблем, насамперед зумовлених відсутністю наукового обґрунтування потенціалу як місткості, так і привабливості окремих печерних систем, їх естетичної, науково-пізнавальної, історичної цінності, безпеки тощо. Такі досягнення неможливі без розробки положень та заходів, спрямованих на збереження унікальних печерних утворень на фоні перспективного підвищення інтенсивності їхньої туристично-рекреаційної експлуатації. Збереження балансу між цими видами діяльності – одне з головних завдань для всього Подільського спелеорегіону. Необхідним є реформування системи природокористування шляхом введення нових нормативно-правових та фінансово-економічних механізмів рекреаційного використання і відтворення природних ресурсів даного спелеорегіону з урахуванням пріоритетних екологічних вимог і стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи туристично-рекреаційного природокористування висвітлені в наукових працях географів, зокрема В. Андрейчука (1987), М. Благи (2000), Б. Вахрушева (2001), В. Дублянского (1965), В. Коржика (2007), А. Кучерука (1976), В. Радзієвського (1975), Б. Рідуша (2005), J. Grodzicki (1993), J. Gubała (2001), J. Kozłowski (1989), R. Konieczny (1996) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості та специфіка туристично-рекреаційного природокористування на природоохоронних територіях на сьогодні добре розроблені. Проте залишається не вирішеною проблема визначення принципів функціонування спелеотуризму, методів оцінки спелеотуристичного потенціалу, основних напрямів оптимізації природокористування в Подільському спелеорегіоні. Необхідність розробки наукового обґрунтування, практичних рекомендацій щодо здійснення рекреаційної діяльності на Поділлі і впровадження механізмів стратегічного управління, спрямованих на підвищення ефективності рекреаційного використання спелеоресурсів, обумовлює актуальність і практичну цінність даного дослідження.

Крім історії дослідження подільських печер, на сьогодні не тільки практично відсутні наукові напрацювання щодо їх туристично-рекреаційного освоєння, вони самі залишаються ще слабо дослідженими об'єктами. Наявних зусиль декількох спелеоклубів, які діють на цілком особистій зацікавленості, часто за відсутності спрямованого керування з боку спеціалістів-спелеологів, явно недостатньо. А відсутність фінансування дослідних робіт перетворює їх на стихійне явище.

Таємничість, незвіданість, небезпечність, незвичність – ці атрактивні ознаки в повній мірі притаманні печерним системам Поділля. Водночас вони за найвищими оцінками репрезентують якість туристично-рекреаційного ресурсу. Використовувати таку можливість потрібно якомога економніше і водночас ефективно. З цією метою необхідно чітко диференціювати ресурси за зональним принципом, встановлюючи обґрунтовану почерговість розвитку певних зон.

Дослідження розвитку туристично-рекреаційної діяльності в Подільському спелеорегіоні сприятиме удосконаленню загальних методологічних і методичних засад вивчення й оптимізації цієї діяльності. Окрім цього, надзвичайно перспективною є діяльність економічного характеру, спроможна забезпечити збільшення кількості робочих місць у регіоні та значні фінансові надходження.

Мета статті. Метою дослідження є розробка основних теоретико-методичних і практичних положень щодо збереження і раціонального використання унікальних Подільських карстових печер, шляхом створення карстово-спелеологічного національного парку «Подільський спелеорегіон».

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення та існування спелеологічних національних парків у світовій практиці характеризується значними особливостями. Насамперед вони полягають у специфічності охоронних і рекреаційно використовуваних об'єктів, де поряд зі значною туристично-рекреаційною зацікавленістю присутні не менш значні ризики. Аналіз відомих спелеокомплексів світу свідчить, що така діяльність є необхідною, оскільки поряд з регульованою експлуатацією тут створюються максимальні умови щодо охорони унікальних спелеооб'єктів.

© Ховалко А.Б., 2016

Карстові печери є однією з характерних природних особливостей Поділля. Різні за розмірами печери пронизують гіпсові та вапнякові товщі, утворюючи складні підземні лабіринти й вертикальні колодязі. Найбільш таємничими та привабливими є гіпсові гіганти: Оптимістична (240,5 км, посідає за довжиною друге місце у світі); Озерна (134 км, десяте місце в світі); Млинки (45,7 км); Кришталева (23 км); Славка (9,1 км); Вертеба (9 км); Угринь (2,1 км); Ювілейна (1,6 км); Олексинська (1,2 км); Тимкова Скеля (1,1 км); Джуринська (1,1 км).

Одним із важливих напрямків діяльності туристів-спелеологів є науково-дослідна робота. У зв'язку з багатоцільовим використанням печер у різних галузях господарства в ряді карстових областей України печери взяті під охорону держави і до них обмежений доступ екскурсантів і туристів.

Проникаючи у незвідані раніше куточки природи, людина неминуче втручається у середовище, яке формувалося впродовж тисячоліть. Тому для збереження печер, які мають велике наукове та пізнавальне значення, вони оголошуються заповідниками, резерватами, включаються до складу національних природних парків. Печери досліджуваного регіону такі як: Оптимістична, Озерна, Кришталева, Вертеба, Ювілейна, Перлина, Атлантида, Попелюшка є пам'ятками природи державного та обласного значення [4].

Нами виділено Подільський спелеорегіон як регіонально-таксономічну одиницю, що характеризується комплексом притаманних йому територіально структурованих ознак (фізико-географічних, економічних тощо), пов'язаних з існуванням групи генетично-споріднених печерних природних утворень, які визначають його туристично-рекреаційну спеціалізацію [4, с. 127]. В його межах виокремлено десять туристично-рекреаційних зон: Чортківську, Товстівську, Борщівську, Кривченську, Мельниця-Подільську, Золотопотіцьку, Заліщицьку, Заставненську, Новоселицьку і Кам'янець-Подільську.

Організаційну основу запропонованого зонування Подільського спелеорегіону як взаємопов'язаної системи становило не тільки наявність печерних утворень, а й транспортна доступність. Залізнична та автомобільна транспортні системи пронизують виокремлені зони, розширюючи можливості реалізації повноцінних туристичних проектів, орієнтованих більш детальне ознайомлення як зі спелеоресурсами території, так і з його культурою, історією, традиціями тощо.

Встановлено, що інтенсивність використання Подільського спелеорегіону надзвичайно низька, що зумовлено кількома причинами: необладнаністю печерних систем, їх невідповідністю вимогам безпеки спелеотуристів; гострою нестачею кваліфікованих гідів – провідників печерними лабіринтами; відсутністю сервісного обслуговування; відсутністю рекламного забезпечення.

Програма оптимізаційних заходів, спрямованих на розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Подільського спелеорегіону, повинна містити необхідні й довгострокові підрозділи і ґрунтується на відповідному туристично-рекреаційному зонуванні території.

Вважаємо за доцільне підтримати ідею відомого кримського географа Б. Вахрушева щодо створення карстово-спелеологічних національних парків на теренах України.

З метою раціонального використання карстових ландшафтів, які мають високий рекреаційний потенціал, необхідне структурування антропогенного впливу, створення особливих категорій природних об'єктів, що охороняються – карстово-спелеологічних національних парків і туристично-екскурсійних спелеокомплексів. Відповідно до міжнародної класифікації природних ландшафтів, особливо територій, що охороняються, національні парки є вищою формою рекреаційної організації природної території, яка є водночас і заповідною, і рекреаційною [1, с. 25]. У зв'язку з цим, під час створення національних парків, на відміну від заповідників, мають визначальне значення такі особливості території, як привабливість, природна і побутова комфортність, доступність для відвідування. Національні парки – це своєрідні «музеї під відкритим небом». При цьому демонстрація природних і історичних об'єктів повинна здійснюватися за законами музейних екскурсій і музейної справи з максимальним використанням специфіки природного об'єкта [1, с. 26]. В історії розвитку національних парків світу необхідно відзначити дві найважливіші дати: створення першого національного парку в 1872 році (у США Єллоустонський національний парк, площа – 898,3 тис. га.) і прийняття міжнародного поняття «національний парк» у 1969 році на Генеральній асамблеї Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів [5, с. 75]. Створення національних парків відкрило перед людством нові можливості протистояння нераціональному використанню природних ресурсів планети. Історично ідея національних парків виростала з прагнення увічнити кращі зразки природи і показати їх людям [1, с. 27]

Доцільність організації Подільського спелеорегіону в структуру національного парку не викликає сумніву, оскільки це упорядкує й поставить на контроль всю рекреаційну діяльність на його території. Водночас функціональні особливості управління таким складним об'єктом, як національний парк, багатоваріантні й вимагають врахування розгалуженої сукупності стратегічних, тактичних й сьогодні не передбачених завдань. Оскільки просторова екстраполяція будь-якої ситуації найбільш доцільна з урахуванням природної та антропогенно модифікованої територіальної структури парку, то й управлінські заходи доцільно розробляти саме на такій основі, що надає додаткової можливості із достатньо високою імовірністю аналізувати загальну ситуацію, її взаємозв'язки і прогнозні стани.

Національні парки, створені з метою охорони геологічних утворень, живої природи і, як правило, стають популярними туристичними районами. При їх експлуатації дуже важливо утримувати баланс між цими двома напрямами, які, проте, часто взаємопов'яні: туристи приносять паркам дохід, який можна інвестувати в проекти збереження природи [1, с. 28], наприклад, створення національного парку у досліджуваному регіоні. Водночас ситуацію ускладнює наявність ділянок із абсолютно заповідним режимом функ-

ціонування (окремі печерні системи, наприклад Атлантида, Озерна тощо) й ділянок з контрольовано-обмеженим використанням.

Нами визначено мету створення такого національного парку – це збереження природи національного парку в режимі, який дає можливість природним системам, а також окремим рослинним угрупованням гармонійно функціонувати в часі й просторі. А також визначено основні напрями його діяльності:

– вивчення природної (у тому числі печерної) флори й фауни території національного парку (а в окремих випадках – і прилеглих територій, які функціонально пов'язані з територіальними системами парку);

– абсолютна охорона функціонування у спонтанному режимі територіальних систем у межах абсолютно заповідних об'єктів (окремих печерних систем);

– збереження в природних і штучно створених умовах у зоні розташування парку живих рослин, в тому числі рідкісних і зникаючих видів, а також насаджень і ландшафтних композицій з метою поліпшення естетичної привабливості території;

– проведення науково-дослідних робіт у напрямі оптимізації печерних систем регіону;

– науково-просвітницька робота в сфері охорони природи печерних систем;

– науково-дослідна робота в сфері розвитку туристичного бізнесу;

– науково-дослідницька робота в сфері паркового будівництва;

– моніторингове дослідження просторово-часового функціонування охоронних печерних систем, біогеоценозів, фітоценозів;

– моніторингове дослідження стану природних систем на ділянках з регульованим і рекреаційним використанням.

Водночас кожен напрям характеризується власною метою.

Активізація туристично-рекреаційної діяльності в Подільському спелеорегіоні автоматично «оживить» економічні складові кожної з виділених зон. Це наперед пов'язано з необхідністю інтенсифікації транспортного сполучення, будівництвом доріг, автовокзалів тощо. При цьому існує реальна можливість залучення закордонних інвестицій, оскільки саме такі проекти найчастіше підтримуються.

Інший напрям інтенсифікації економічного розвитку зон пов'язаний з необхідністю значного розширення їх інфраструктури. При цьому немає потреб створення великих комплексів. Доцільно обмежитись туристичними кемпінгами і невеликими базами, які б спеціалізувались на відносно короткочасовому перебуванні спелеорекреантів і спелеотуристів. Такі відпочинкові і тренувальні бази повинні стати центрами розвитку навколишньої інфраструктури у вигляді пунктів прокату спелеоспорядження, закладів харчування, медичних установ, торгових точок, які б спеціалізувались на продажі довідкової і рекламної продукції, сувенірів тощо.

Доцільно в кожному такому інфраструктурному центрі створювати центр регулювання рекреаційно-туристичною діяльністю, який би виконував контрольні і статистичні функції. Уся інформація від зональних центрів регулювання повинна концентруватись на центральному керівному закладі спелеорегіону.

Розвиток за такою схемою всіх десяти зон Подільського спелеорегіону спроможний різко збільшити кількість пропонованих робочих місць, за рахунок значного надходження фінансування не тільки від інвесторів (це практично обов'язкова умова на перших етапах розвитку регіону), а й безпосередньо від самих туристів і рекреантів.

Іншою проблемою, яка може виникнути за інтенсифікації експлуатації печерних систем Подільського спелеорегіону, є їх відносна екологічна ранимість (нестійкість).

З метою збереження унікальних печерних систем необхідно:

– проведення попереднього спеціального екологічного обстеження всіх печер, які плануються до туристично-рекреаційного використання;

– створення відповідних екологічних паспортів печер і їх періодичного оновлення;

– вироблення науково-обґрунтованих обмежувальних критеріїв, як загальних, так і для кожної індивідуальної печери;

– організація і реалізація екологічного моніторингу в усіх експлуатованих печерах;

– організація служби екологічного контролю, на яку необхідно покласти не тільки контрольні обов'язки, а й накладання відповідних штрафних санкцій на винних у порушенні екологічно безпечного стану печер та їх окремих частин.

Реалізація пропонованих екологічно спрямованих заходів дозволить забезпечити екологічну збереженість печер за контрольованої інтенсивності рекреаційно-туристичних потоків.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Наведені дослідження свідчать про нагальну необхідність розробки комплексної програми збереження та раціонального використання Подільських печер. Найефективніше це зробити шляхом створення карстово-спелеологічного національного парку «Подільський спелеорегіон», обґрунтовано поєднавши природоохоронні, економічні та освітні функції. Насамперед це стає можливим із створенням єдиного керівного органу (дирекції парку), який би поєднав регіональні та загальнодержавні інтереси, обґрунтовано міг скеровувати фінансові ресурси, враховувати інтенсивність рекреаційно-туристичних потоків, оптимально створювати необхідну інфраструктуру.

Наукова рада парку змогла б забезпечувати науково-методичне підґрунтя для реалізації таких завдань. При цьому, оскільки ситуація може бути мінливою як зі станом печер, так і навантаженням на них, вкрай необхідно створювати систему спелеомоніторингу та періодичного оцінювання сукупності використовуваних потенціалів.

Отже, існують всі підстави розпочати процедури зі створення карстово-спелеологічного національного парку «Подільський спелеорегіон».

Список літератури:

1. Вахрушев Б.А. Узагальнення світового досвіду по створенню та функціонуванню карстово-спелеологічних національних парків і туристсько-екскурсійних спелеокомплексів карстових ландшафтів / Б.А. Вахрушев, Е.А. Топоркова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Серія: Географія. – 2001. – Вип. 2. – С. 24-31.
2. Коржик В.П. Карст і печери Буковини. Проблеми моніторингу, охорони і використання / В.П. Коржик. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 304 с.
3. Петлін В.М. Рекреаційно-туристичний потенціал карстових печер Поділля: монографія / В.М. Петлін, А.Б. Ховалко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 217 с.
4. Рідуш Б.Т. Підземні палеоландшафти / Б.Т. Рідуш // Фізична географія та геоморфологія. – К.: ВГЛ Обрій, 2005. – Вип. 48. – С. 77-82.
5. Weaver D. 2006. Sustainable tourism: theory and practice. Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford.

Ховалко А.Б.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ВОЗМОЖНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ОПЫТА ДЛЯ СОЗДАНИЯ ПОДОЛЬСКОГО СПЕЛЕОЛОГИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПАРКА

Аннотация
Проанализированы имеющиеся спелеологические ресурсы на территории Украины. В пределах Подольского спелеорегиону проведено зонирование с целью оптимизации организационно-управленческого регулирования процесса его туристско-рекреационного освоения. Предложено целесообразность организации Подольского спелеорегиону в структуру национального парка, что упорядочит и поставит на контроль всю рекреационную деятельность на его территории. Определены цели создания такого национального парка и основные направления его деятельности. Реализация предлагаемых экологически направленных мероприятий позволит обеспечить экологическую сохранность пещер при контролируемой интенсивности рекреационно-туристических потоков.
Ключевые слова: карстовые пещеры, национальный парк «Подольский спелеорегион», туристско-рекреационное зонирование, туристско-рекреационное использование пещер, оптимизация организационно-управленческого регулирования.

Khovalko A.B.
Ivan Franko National University of Lviv

POSSIBILITIES OF FOREIGN EXPERIENCE APPLICATION FOR THE ESTABLISHMENT OF PODILLIA SPELEOLOGICAL NATIONAL PARK

Summary
Analyses the present speleological resources on the territory of Ukraine. Within the boundaries of Podilllia speleoregion zonation has been performed in order to improve the organizational and administrative control of its tourist recreational reclamation. The relevance of Podillia speleoregion establishnment in the structure of national park has been proposed as to adjust and to monitor the whole recreational activity on its territory. The purpose of such park establishment and main dimensions of its activity have been specified. Implementation of proposed ecologically directed actions will allow to support ecological survival of caves upon the controlled intensity of recreational tourist flows.
Keywords: karst caves, national park «Podillia speleoregion», tourist recreational zonation, tourist recreational caves usage, improvement of organizational and administrative control.